

Вдовичин І. Я.

*д. п. н., професор, Львівський торговельно-економічний університет,
завідувач кафедри теорії держави і права*

ГЛОБАЛІЗАЦІЯ І ЄВРОПЕЙСЬКА ТРАДИЦІЯ ПРАВОУТВОРЕННЯ

Ключові слова: *правоутворення, глобалізація, держава, свобода, людина.*

Key words: *lawmaking, freedom, globalization, state, human.*

Постановка проблеми. Надзвичайно стрімкі зміни: технологічні, соціально-економічні, культурні, політичні... потребують відповідного їм правового регулювання. У той час як дійсність засвідчує потребу оперативного реагування на цивілізаційні виклики, породжені змінами умов життя і діяльності людини, у багатьох випадках ми маємо справу із прайвотворчістю, що суттєво розходиться із реальністю. Для визначення прийнятних меж як змін так і «консерватизму» у правоутворенні доречно за основу взяти забезпечення прав і свобод людини. І водночас усвідомлювати: у час «постправди», «альтернативної дійсності», «гібридної війни» небезпека правам і свободам людини може реалізовуватись у цілком інших формах, ніж це було раніше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Частково до проблеми правоутворення звертається американський дослідник Ф. Закарія [6], підкреслюючи, що реформування правовідносин потребує більш зваженого вирішення, враховуючи неоднозначні впливи глобалізації на поведінку людини. Питання правоутворення вже отримали певне дослідницьке забезпечення [9; 10; 13], присвячене основним теоретичним підходам до проблеми. Та відсутність такого поняття в 6-томній «Юридичній енциклопедії» засвідчує ще недостатнє теоретичне опрацювання викликів, що постають в процесі правоутворення в добу глобалізації. Таким чином, формування комплексного підходу до проблем правоутворення в умовах трансформації всіх сфер людського буття ще не набуло належного відображення в наукових дослідженнях і вимагає предметного аналізу.

Постановка завдання. Процедура регулювання відносин людей за допомогою норм права нараховує тисячі років, фактично ще з додержавного періоду, щонайменше з часу формування родоплемінних відносин. Складність завдання обумовлюється вимогою до правових норм бути достатньо стабільними, стійкими до політичної кон'юнктури. У той же час технологічний поступ протягом короткого за історичними масштабами часу призвів до радикальних змін у виробництві, сфері послуг, вплинув на політичні і культурні процеси. І навіть на характер родинних відносин. Постає завдання визначити умови які дозволяють процесу правоутворення, адаптуючись до сучасності, не зруйнувати основного досягнення європейської правової і політичної традиції — балансу між свободою і

відповідальністю, правами і обов'язками,

Виклад основного матеріалу. Право є давнішим від держави, через потребу визначати прийнятні норми поведінки і запроваджувати санкції за їх недотримання, що покладалось на членів спільноти, яка у той чи інший спосіб визнавала їх доречність і слушність. Історія людської цивілізації достатньо тривала і різноманітна, відповідно — із ускладненням соціальних відносин, урізноманітнювалось і розгалужувалось право. Його регулюючий характер, встановлювані норми визначалися сукупність соціальних, культурних та історичних, географічних чинників. Чи не найбільш вдало цей процес описує поняття «правоутворення». Та термін ще не набув загального розповсюдження і визнання, зокрема, він відсутній в 6-ти томній «Юридичній енциклопедії». Тут є поняття «правотворчість» — напрям діяльності держави, пов'язаний з офіційним закріпленням норм права шляхом формування приписів, їх зміни, доповнення та скасування [17, с. 51]. В підручнику «Правознавство» за редакцією В. В. Копейчікова підкреслюється, що останнім часом в юридичній літературі стали розрізняти такі категорії як правотворення, правотворчість і нормотворчість. Під творенням права у вигляді окремих юридичних законів розуміють процес закріплення правил поведінки людей, що склалися в суспільстві, які перекладаються мовою нормативів, приписів та існують в конкретній юридичній формі [11, с. 96]. У свою чергу, в «Тлумачному словнику з теорії держави і права» читаємо: «Правоутворення — це складний процес формування права під впливом загальносоціальних, (економічних, політичних, соціальних, ідеологічних, зовнішньополітичних) та юридичних чинників... Правоутворення та правотворчість співвідносяться як ціле і частка, правотворчість є одним із етапів правоутворення [14, с. 69]. Через призму правоутворення з'ясовуються найбільш характерні ознаки та властивості права, висвітлюються різні аспекти його прояву в соціальному середовищі. Термін «правоутворення» має широке значення, охоплює своїм змістом процеси виникнення і функціонування права та включає такі основні складові: 1. Формування стійких соціальних зв'язків між членами суспільства та їх об'єднаннями на підставі об'єктивних можливостей співіснування, в результаті чого між ними розподіляються взаємні права та обов'язки (неюрідичного походження). 2. Ретрансляцію моделей цього зв'язку в сфері правової регламентації шляхом перекладу їх на мову юридичних нормативів та надання їм загальнообов'язкового, державно-владного характеру. 3. Втілення правових принципів, правил поведінки, у взаємовідносини індивідів, що надає цим зв'язкам більшої стабільності, упорядкованості та захищеності [10, с. 392–393].

Як вже зазначалось, щоб визначити оптимальну можливість аналізу прийнятих напрямів у процесі правоутворення, ми свою увагу зосередимо на питаннях, пов'язаних із формування ідеї прав людини і їх нормативного забезпечення, і по можливості — практичної реалізації декларованих норм.

Виникнення ідей щодо прав людини вимагало від людства довгого шляху розвитку, в результаті чого відбулося виокремлення людини як

індивідуальності, що було наслідком культурного процесу. Тобто існує суттєва відмінність між нормами і правами людини. Норми виникають уже на зорі людської цивілізації, є її символом, а права людини — надбанням культури, символом культурного поступу. Сам факт появи норм — це ознака суто людського буття, його соціальності. Люди на практичному досвіді переконуються в корисності і доцільності певних правил, заборон, приписів [8, с. 5].

Норми виступають як суто зовнішнє обмеження, без проникнення в суть явищ. Права людини, що є перш за все культурним надбанням, розраховані на практичну можливість людині бути собою, реалізувати своє «Я» у формі творчого буття, через діяльність, яка є культурно змістовною.

Сучасні концепти прав людини є результатом тривалого процесу становлення їх критеріїв та стандартів. Українські дослідники назагал дотримуються думки, що можна сформулювати два основних підходи до оцінки поняття й сутності прав і свобод людини. Згідно з першим права людини — це її природні, природжені властивості, що не залежать від їх визнання державою та характеризуються можливістю людини діяти на власний розсуд. За цього підходу свобода людини — це право в природному стані, не обмежене формально-юридичними умовами, тобто не виражене в тексті юридичного документа (не перекладене мовою права). Це право у фактичній нормі. Другий підхід — позитивістський — передбачає, що право людини є похідним від держави, яка на свій розсуд визначає їхній обсяг і «дарує» їх людині. Тут свобода є офіційною та легалізованою в спеціально-юридичній формі мірою можливої поведінки людини в тій чи іншій життєвій ситуації, її суб'єктивним правом [15, с. 139]. Загалом визнаючи слушність такого бачення, слід визнати, що еволюція поглядів на права людини була довготривалою і непрямолінійною. У цьому процесі можна виділити кілька поворотних моментів.

Першим серед них, напевно, є так званий «осьовий час», запропонований Карлом Ясперсом. На його думку, це період в історії людства (VII–V ст. до н. е.), коли людина вже достатньо чітко усвідомила себе індивідуальністю, з претензією таку індивідуальність виразити й обґрунтувати.

Відповідно, історію формування поглядів на права людини досліджують щонайменше з Давньої Греції та Риму (софісти (Протагор), Сократ, Платон, Аристотель, Епікур, Цицерон, Сенека). Основою права в період античності стало природне право. За Цицероном, право і справедливість логічно пов'язані, й тільки те, що відповідає закону природи, є справжнім (істинним) правом.

Наступним етапом стало християнство, яке вивело людину з-під абсолютного диктату держави, наголосивши на свободі людського вибору. Проте природне право в греко-римській та середньовічній періоди переважно акцентувало увагу на *обов'язках*, а не на правах людини і виключало центральну ідею прав людини — ідею *свободи і рівності*. Перехід від природного права як обов'язків до природного права як прав відбувається

в період від XIII ст. до Вестфальського миру 1648 р. Перша теорія природних прав складалася, починаючи з права на власність та права на матеріальні об'єкти. Вільяму Оккамі (1285–1349) належить теза про те, що уряд створюється в результаті договору між людьми, які є вільними від природи, та що природна свобода може обстоюватися від тиранічного уряду [1, с. 17]. Вчення Томи Аквінського (1224/25–1274), Магна Карта (Велика Хартія Вольностей (1215) та вчення Гуго Гроція (1538–1645 pp.) підтверджують цей перехід.

Непевні часи небезпечні невизначеністю, яка при відсутності ціннісних орієнтирів породжує безвір'я і нігілізм. XX століття надзвичайно актуалізувало ідеологічну заангажованість мислителів. Однією з основних причин цього явища стало залучення широких верств у політику. Тепер одного примусу замало, хоча і раніше практично жодна спільнота не могла довго існувати без морально-ідеологічного обґрунтування. Крім того, примус став тепер масштабнішим і витонченішим, він потребує красивішої обгортки. Історик Дейвіс Норман стверджує: «Чимало спостерігачів помітили величезну схожість між поведженням тоталітарних еліт і поведженням професійних кримінальних спільнот. Гангстери здобувають паразитарну владу над суспільством, «захищаючи» його від насильства, яке самі і породили. Звичайно вони тероризують як членів своїх банд, так і жертв, і знищують усіх конкурентів. Вони маніпулюють правом і, зберігаючи поважний фасад репутабельності, використовують шантаж та вимагання контролю над усіма місцевими організаціями» [4, с. 974]. Водночас мислителі XX століття змушені були чи то під впливом грубого насильства чи то ідеологічної облуди, а нерідко і щиро, усвідомлюючи жахиття епохи (що не завжди робило їх проникливішими), щось ганити і щось хвалити.

Не менш небезпечними для прав і свободи особи є спроби перекласти всю відповідальність за дійсність з соціально-економічних чинників (як це пропонує марксизм) виключно на окрему людину. Ж. П. Сартр писав, наполягаючи на абсолютній свободі й абсолютній відповідальності людини: «Отже, цілком вільний, такий, що мене годі відрізнити від періоду, значенням якого я вибрав бути, не менш глибоко відповідальний за війну, ніж якби я сам проголосив її, неспроможний жити, не інтегруючись до своєї ситуації, цілком втягуючись у неї й позначаючи її своєю печаттю, я маю бути без нарікань і гризот, так само як я є без виправдань, бо з миті своєї появи до буття я сам беру на себе тягар усього світу, і його ніщо і ніхто не може полегшити» [12, с. 753].

Такий максималізм, який ігнорує реальність, у державно-правовій практиці насправді є тотальністю, бо жоден індивід (реально існуюча людина) не може йому відповідати. Тому він повинен змиритися з відсутністю свободи. Це не гуманізм, який усвідомлюючи слабкість людини, невідповідність її фізичних, моральних та інтелектуальних сил претензіям людського духу і складностям буття, шукає шляхів для зміцнення державно-правових інструментів гарантування людської гідності. Тому Новий час і

висунув ідею природних прав як життєво необхідного засобу захисту цілісності людини. Водночас спроби покласти на людину непосильний тягар є інтелектуальним забезпеченням тоталітаризму. Та переважно, застереження щодо зловживання демагогічними практиками, у сучасній політико-правовій думці практично ігноруються.

Доречно тут буде звернутися до ідей Ж. Бодрійяра, який наголошує, що сучасні гуманістичні гасла є своєрідним прикриттям для заперечення спроможності індивіда приймати рішення і нести за них відповідальність, по суті зводячи людину до стану тварини. Таке твердження є достатньо обгрунтованим, враховуючи сучасну практику «постправди», та водночас французький мислитель відкидає саму можливість творення суспільства базованому на певних принципах (навіть соціальної ієрархії і кастовості). Критикуючи ліберальну демократію, з її концептом толерантності, він вважає що надмірна опіка (достатньо слушно — *I. B.*) над людиною призводить до ситуації, коли вона потрапляє у систему координат визнання-дискримінації, включення-виключення, — демонструючи своєрідну глибокою зневагу, що криється у ній. «Толерантність, котрою він (індивід — *I. B.*) користується, належить до того ж самого порядку, що й терпимість до тварин, про яку ми вже говорили, — це операція, за допомогою котрої соціальний лад закладає і контролює свої нав'язливі манії» [2, с. 281].

Ж. Бодрійяр переконує що зникає реальна спроможність владних інститутів контролювати функціонування суспільства, його соціальну природу. Зокрема, як приклад, він наводить ставлення до освіти: «Влада (або те, що займає її місце) вже не вірить в Університет. Насправді вона знає, що він — це лише зона розміщення та нагляду за цілою віковою категорією, тож їй немає діла до відбору — свою еліту вона відшукає в іншому місці або ж по-іншому. Дипломи нічого не варті: то чому вона мала б відмовлятися видавати їх, втім, вона готова видавати їх усім, тоді для чого ця провокаційна політика, якщо не для того, щоб конкретно спрямувати енергію на досягнення фіктивної мети (відбір, робота, дипломи тощо), на мертве референційне, що загниває?» [3, с. 213] Мислитель демонструє характерну для постмодерної думки здатність достатньо точно оголовати проблемні питання і водночас — робити цілком помилкові висновки. Ж. Бодрійяр слушно зауважує поступове утвердження симулятивного характеру багатьох європейських інститутів, зокрема правових, і симулякрів в духовно-світоглядній сфері. Та ігнорує той факт, що європейська цивілізація постала як приклад утвердження раціональності (розумності) держави і права на протипагу свавільності східного деспотизму. Провідною ідеєю для нього є переконаність у симулятивній природі усіх формальних демократичних процедур: виборів, референдумів, самого процесу голосування, через відсутність у них спроможності сутнісно змінювати характер політико-правових відносин. Як індивід так і маса втратили суб'єктність. На думку мислителя, безреферентний референдум передбачає те, що слід вважати істинним. Це не вибір, це ультиматум, а за таких умов свою специфіку втрачає сфера чинних державно-правових відносин. Таких підхід засвідчує

відмову від сенсу європейської цивілізації, один з інтелектуальних фундаторів якої — Сократ — вважав усвідомлення (свідоме розрізнення) добра і зла основною рисою людини.

У розумінні Бодрійяра, політичне на сучасному етапі цілковито узалежене від механізмів симуляції. Відповідно, логіка формування політичного цілком узалежнюється від феномену мовчазної більшості. Найпершим її парадоксом є те, що вона виступає водночас і об'єктом (виявляючись на перетині всіх хвиль інформаційного впливу), і суб'єктом симуляції, здатним на гіперсимуляцію, видозмінюючи всі симулятивні системи. Зворотним парадоксом маси є те, що вона не є ні суб'єктом, ані об'єктом, оскільки, з одного боку, вона не слугує носієм автономної свідомості, а з іншого — вона не піддається описові через систему відносин, структур, які би можна було охопити через які-небудь визначені індикатори [5, с. 500]. У то й же час, Ж. Бодрійяр, як думаючий дослідник, усвідомлює, що явище панування (домінування) не піддається повній корозії. Проблема полягає в тому як його відновити у чітко креслених формах, в умовах руйнування довіри до владних інститутів, продукованих нею рішень, посилення впливу сумніву у доцільності самого її існування. Політико-правові відносини перетворююся у свосерідний спектакль, розіграний в умовах повсякденного життя перед спраглим до видовищ громадянином, — передвиборче дійство та телеігри — це в свідомості людей упродовж тривалого відрізка часу одне й те ж. «Руйнується й правосуддя: повсюдно позбавлений відповідальності індивід щоразу лише виступає приводом для функціонування бюрократичних структур і вважає, що його повинен судити не суд, а ціле суспільство» [2, с. 279].

Залишається лише невичерпна можливість до симуляції: ми живемо в постійному відтворенні ідеалів, фантазій, образів, мріянь, які вже присутні поруч із нами, які нам, у власній фатальній непричетності, потрібно відроджувати знову та знову. Викликана така ситуація сумнівами у достовірності отримуваної інформації, у надійності техніки, власних знань, у спроможності вданих інститутів адекватно реагувати на породжені сучасними змінами цивілізаційні виклики.

Підсумовуючи, варто зазначити, що свої політико-правові ідеї Ж. Бодрійяр перш за все виводить із культурологічних засад, вважаючи що державно-правові інститути та відносини обумовлені евристичним потенціалом їх аналізу через призму категорії симуляції. Він вимагає переосмислити змістовні основи сучасної світоглядної кризи, обумовленої занепадом «правої», «лівої», «ліберально» доктрин, не спроможних запропонувати конструктивні відповіді на розпад усталеної інтелектуальної традиції та політико-правової практики, що дає змогу критично переоцінити теоретизування та обґрунтування демократії, свободи та змістовного сенсу влади.

Та власного вирішення проблем він не те що не пропонує, але радше схиляється до думки що воно неможливе, окрім як шляхом руйнування існуючих політико-правових, соціально-економічних, духовно-культурних

практик. І чи не найбільш ефективним на цьому шляху йому видається насильницьких інструментарій. Сутнісно він схиляється до анархізму.

Критична налаштованість щодо практики функціонування політико-правових інститутів є переконливою, та не дає відповіді — як усунути виявлені недоліки, як реформувати державно-правовий інструментарій не зруйнувавши життєздатність суспільства.

Нерідко дискусії про правову державу, радше є свідченням сумнівів щодо можливості людини бути вільною і свідомо застосовувати власну свободу. Підтверджується це зосередженням прискіпливої уваги дослідників до формування інституційних механізмів як основних і чи не єдиних чинників, здатних утвердити правову державу, зводячи роль людини до чіткого виконання інструкцій і приписів.

Частково такі небезпеки створює і доктрина «чистого правознавства» запропонована видатним теоретиком права Г. Кельзенем (1881–1973). Політико-правове вчення нормативізму своїм корінням сягає формально-догматичної юриспруденції XIX століття. Воно являє собою реакцію на поширення у сучасному правознавстві соціологічних, психологічних та етико-філософських концепцій. Г. Кельзен був переконаний, що юридична наука повинна займатися не соціальними передумовами чи моральними засадами правових встановлень, як доводять прихильники відповідних концепцій, а специфічним юридичним (нормативним) змістом права. У передмові до першого видання «Чистого правознавства» Г. Кельзен, обгрунтовуючи свій підхід, зазначає, що він протистоїть традиційному розумінню права, де йдеться про зв'язок правознавства й політики, у той час як він пропонує акуратне відокремлення однієї науки від іншої, відмову від укоріненої звички сповідувати політичні вимоги, мотивуючи такий підхід інтересами правової науки і посиляючись на якісь об'єктивні чинники [7, с. 6].

Виходячи зі своїх ідей Г. Кельзен піддає достатньо аргументованій критиці «категоричний імператив» І. Канта — «Дій лише за тією максимою, завдяки якій ти можеш одночасно хотіти, щоб вона стала загальним законом». Він цілком слушно припускає, що людина може хотіти, щоб яка завгодно максима стала загальним законом. У якихось випадках це виявляється неприйнятним — із огляду на вже припущену мораль, але це аж ніяк не є неможливим [7, с. 393].

На його думку, проблема справедливості як ціннісне питання перебуває поза межами правової теорії (що, у свою чергу, обмежена аналізом позитивного права як правової реальності), а також через те, що ця проблема має для правової політики вирішальне значення, відомий теоретик права пропонує поглянути на неї — і особливо на вчення про природне право — з наукової точки зору. Слушно ставлячи під сумнів припущення І. Канта, що ніхто б не захотів, щоб максима — давати обіцянку, не маючи наміру дотримати її, стала загальним законом, «адже, згідно з таким законом, обіцянка як така перестала б існувати взагалі» [7, с. 394], Г. Кельзен наголошує, що егоїст може захотіти, при цьому логічно відмовившись від

будь-якої допомоги інших, — отже, не впадаючи в протиріччя, — зробити свою максиму загальним законом. Такими аргументами правознавець підриває і власну позицію, коли він слушно ставить під сумнів тлумачення поведінки людини як виключно раціональної, відповідно — теорія «чистого правознавства» є логічно виваженою, та лише для вузького кола правових проблем, переважно процесуального характеру, як усезагальний принцип вона застосовуватися не може. Доведена до абсолюту створить «юридичні» підстави для обмеження свободи людини, ще більші, ніж теорія природного права, яка власне застерігає від такої абсолютизації писаного права, наголошує на неунікній недосконалості закону — його творять люди, недосконалі люди. Юридичний позитивізм, вважаючи право виключним утворенням держави, залежним від її влади і підкореним їй, і взагалі все, що не є законом, юридичною нормою, таким, що позбавлено будь-якої сили, суперечив стародавній доктрині природного права. Ігноруються застереження, висловлювані прихильниками теорії природного права і нажаль проілюстровані величезним історичним матеріалом, що будь-яка влада прагне до деспотії і сама себе не може обмежити.

Сучасні концепції природного права вимагають оновлення змісту юридичних норм відповідно до потреб суспільного розвитку. На межі XIX–XX століть у процесі відродження природно-правового типу мислення посилилися ціннісний і пояснювальний підходи до правових явищ. Проте інтенсифікація такого процесу відбулася після Другої світової війни. Це було відповіддю на капітуляцію класичного позитивізму перед тоталітарною владою, що у 20–30-х роках XX ст. утвердилася у декількох країнах Європи. Механізм природного права запрацював протилежно: за принципом визначення прав влади з огляду на примат додержання прав людини, а не навпаки. Утверджувалось існування вищих, незалежних від держави норм та принципів, що уособлюють розум, справедливість, об'єктивний порядок цінностей, мудрість Бога. Протягом XX століття відбулося відродження теорій природного права, що ґрунтувалися як на неокласичній, так і на неокласичній інтерсуб'єктивній парадигмі мислення. У формуванні свого поняття права сучасна природно-правова думка в цілому наголосила на тому, що «право» правильне за змістом, а не за юридичною формою, і тому не кожний закон, точніше, не кожне правове юридичне рішення — законодавче чи суддівсько-адміністративне, будучи формально-коректним, містить у собі право. Закон визнається явищем політичним, тобто таким, яке припускає можливість свавілля при його встановленні. Право ж є силою, що протистоїть свавіллю, явищем, що виникає «природним чином» поряд із іншими основними атрибутами соціального буття людини, такими, наприклад, як сім'я або власність. Звідси випливало й інше важливе положення природно-правової думки, а саме: зміст закону має критично оцінюватися з позицій знання про належне природне право. Сучасний природно-правовий підхід, претендуючи на виявлення сутності і значення правових явищ, які приховані за формальними ознаками позитивного права, вимагає оцінити їх і з аксіологічної точки зору [16, с. 94–95].

Людська фантазія доволі продуктивна, особливо тоді, коли це стосується прагнення знівелювати іншу людину, і рафіновано може застосовувати «демократичні» процедури для руйнування людської індивідуальності. Тож чи запропонували сучасні мислителі щось більш ефективно проти цього, ніж їх попередники, прихильні до ідеї природного права, які вважали, що свобода стає можливою тоді, коли люди підкоряють себе авторитетові морального закону, який походить від розуму, базованого на ціннісному виборі визнання за людиною невідчужуваного права на життя, власність і свободу? Тлумачення свободи як нічим не обмеженої стихії приватного чи політичного життя суперечить доктрині правової держави, базованій на ідеї відкритого суспільства.

Паралельно, незважаючи на усі застереження (теоретичні і практичні), і надалі зберігає своє домінування ідея абсолютизації прогресу у людській свідомості, відповідно до якої, історія має жорстко детермінований вектор розвитку, а глобалізація багатьма механічно сприймається як важлива вузлова станція (можливо й кінцева?) на цьому шляху. Такий підхід теж не відповідає європейській традиції правоутворення, яка визнавши розумність людини, визнала і її право на власні помилки. Через небажання сприйняти думку про збереження постійної можливості духовного-морального регресу, відкидаються доволі очевидні попередження щодо саморуїнних наслідків будь-яких планів раціональної конструкції «світлого майбутнього», особливо коли цей конструктивізм набуває ознак «наукових» і «конкретних», проте ігнорує людину, її здатність і право самостійно робити вибір. Карл Поппер наголошував, якщо ми гадаємо, що історія прогресує чи що ми зобов'язані до прогресу, то припускаємося тієї самої помилки, що й ті, хто вірить, ніби історія має сенс, який можна в ній відкрити й не треба його туди привносити. «Історія неспроможна цього зробити, тільки ми, людські індивіди, здатні на це. Ми можемо прогресувати шляхом захисту і зміцнення тих демократичних інститутів, від яких залежить свобода, а з нею й прогрес. І ми можемо зробити це тим краще, якщо глибше усвідомимо той факт, що прогрес тримається на нас, на нашій пильності, на наших зусиллях, ясності нашої концепції щодо наших цілей і реалістичного вибору їх» [9, Т. II, с. 303]. Таким чином вибір майбутнього і відповідальність за його наслідки є невід'ємною долею людини, обов'язком її щоденних зусиль, без яких писана норма права може перетворитися на свою протилежність — інструмент руйнування прав людини.

Подібні заклики не знаходять належного відгуку в глобалізаційних проектах вдосконалення політико-правових систем. Домінує переконання в існуванні «вектора історії», який влада спроможна обрати, виходячи з інтересів суспільного блага. Коли зруйновані підвалини моральної та культурної традиції, занепала здатність до критичного осмислення, завдяки ЗМІ нескладно отримати загальне схвалення практично будь-яких проєктів суспільного розвитку. Сучасна людина здебільшого зосереджує увагу переважно на приватному комфорті, і проєкт під назвою «світова держава» має шанс стати реальністю. Історія свідчить, що негативні варіанти розвитку

подій мають більшу спроможність до втілення. Ігнорування цивілізаційно-культурних відмінностей не захищає свободу людини, а руйнує її, нав'язуючи спільнотам невластиві стандарти поведінки, хоча самобутній культурний і морально-етичний стандарт поведінки забезпечував еволюційний характер втілення прав і свобод особи. Свідченням чого є європейська цивілізація, яка змогла утвердити ідею природних прав як провідний інструмент формування позитивного права та функціонування державних інститутів.

У свою чергу, занепад ціннісного змісту права радше підірватиме можливість раціоналізувати особу, через прагнення багатьох груп на реалізацію блага, як вони собі його бачать, у той час як сенс свободи (в європейській моральній і культурній традиції, в якій він нерозривно поєднаний з особистою відповідальністю та обов'язками), стає надто віддаленою від їх щоденного життя абстракцією. Невідчужувані права у повсякденні є несуттєвими, а цілком можливо навіть багато хто вважає свободу шкідливою, хоча власне вона забезпечує ті матеріальні блага, які є цінними для них перш за все, та без свободи вони не будуть довготривалими. Досягнуте матеріальне благополуччя знову на перше місце виводить не проблему створення, а проблему розподілу.

Для європейського сьогодення (у сенсі — західна цивілізація), характерними стають відсутність, зникнення всяких усталених понять та вартостей (історія втратила зміст, традиції — обов'язковість, новаторство — доцільність, людина — істину і зміст свого існування, як, відповідно, зникла і сама реальність, у гносеологічному та онтологічному сенсі). Таким чином, людина втрачає саму себе, бо немає можливості сказати що-небудь певне про що б то не було, особливо стосовно власне людини. Це деформує свідомість, ментальність сучасного західного суспільства і робить його вразливим до ймовірної тиранії, якщо вона буде запропонована відповідним чином, або це станеться «стихийно» і поступово у випадку продовження процесу розмивання вартісних координат (не у книжках філософів а у свідомості реальних громадян).

Така проблема не нова, і прагнучи її вирішити, інтелектуали ставали творцями обґрунтування досконалих режимів як панацеї, покликаної вберегти людей від їх недосконалості, шляхом впровадження міжнародними інституціями в країнах — не-лідерах «прогресивних» форм врядування і права сприяли утвердженню диктатур, через їх майже повне ігнорування реальних історичних, культурних, економічних, політичних обставин.

Загалом такий підхід не є характерним для європейської політико-правової думки, яка вже в середньовіччі тверезо оцінювала адаптаційні можливості тієї чи іншої спільноти. Ще Ф. Аквінський застерігав: «Юридичні закони повинні співвідноситись із станом людей, бо всляке мірило повинно бути співмірним із тим, що належить вимірювати. Недосконалим істотам недопустимо давати ті ж самі закони, як і досконалим. І хоч закони покликані робити людей добродішними, але мета ця досягається не зразу, а поступово — в міру можливого» [13, с. 214].

Ведучи мову про уніфікуючий вплив глобалізації, її зв'язок із процесом правоутворення, слід виокремлювати два рівні. Перший — посилення зусиль із створення наддержавницьких структур, що мають владні повноваження (це слід швидше за все оцінювати як явище негативне, спрямоване, цілком можливо несвідомо, на обмеження свободи особи, у дальшій історичній перспективі) за очевидних, короткотермінових переваг.

І другий — власне глобалізація як прискорення процесу обміну товарами, інформацією, ідеями і людьми. Очевидно, що цей процес не зупинити і власне він не становить принципової загрози для свободи, а, навпаки може стати надійною основою її реалізації. У той же час, наднаціональні структури можуть створювати загрозу реалізації свободи особи у зв'язку з посиленням їх впливу на економічні і соціальні процеси, посиленням контролю над приватним життям пересічної людини, у випадку набуття всеосяжного характеру, завдяки запровадженню чітких умов і вимог, яким повинен відповідати лояльний громадянин.

Життя не знає нічого вічного, і слід кожному індивіду самостійно (з чого і постала європейська цивілізація, і властива їй правова система), утверджувати повагу до морально-етичних здобутків як основи людського буття, без них жодні писані гарантії політичних і особистих свобод виявляться недієвими. Основою функціонування європейської традиції правоутворення як інструменту забезпечення прав і свобод людини є культура, а механізмом реалізації — залучення індивіда до діяльності, результативність якої залежить від його зусиль і зусиль тих, хто поряд, тобто утвердження людської спільноти як самоорганізуючої системи.

Висновки. Для сучасної України, в конкретному прикладанні до історичної реальності, постає завдання у процесі правоутворення не зосередитися виключно на соціально-економічному реформуванні, зростанні зарплат, пенсій, зменшення податків. Слід формувати правові умови для забезпечення громадянської активності людей, що усвідомили себе суб'єктами — громадянами України, у вирішення власних доль і всієї держави, не дати їм зануритися виключно у вир приватного буття. І не слід розраховувати на формування правової держави виключно в результаті прийняття певних норм, запровадження інститутів за європейським зразками. Без вільних людей, які захищають власні права, формування правової держави неможливе, економічного дива не відбудеться — проголошені свободи — перетворюються на декларативні побажання.

Список використаних джерел

1. **Антонович М.** Україна в міжнародній системі захисту прав людини: теорія і практика / М. Антонович. — К. : Вид. дім «Києво-Могилянська Академія», 2007. — 324 с.
2. **Бодріяр Жан.** Символічний обмін і смерть / Жан Бодріяр ; [пер. з франц. Л. Кононовича]. — Львів : Кальварія, 2004. — 376 с.
3. **Бодріяр Жан.** Симулякри і симуляції / Жан Бодріяр ; [пер. з франц. В. Ховхун]. — К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2004. — 230 с.

4. **Дейвис Норман**. Європа: Історія / Норман Дейвис ; [пер. з англ. П. Таращук]. — К. : Основи, 2000. — 1464 с.
5. Історія політичної думки : підручник / [І. В. Алесєєнко, Т. В. Андрущенко, О. В. Бабкіна та ін.] ; за заг. ред. Н. М. Хоми. — Львів : «Новий світ — 2000», 2016. — 1000 с.
6. **Закария Фарид**. Будущее свободы: нелиберальная демократия в США и за их пределами. / Закария Фарид ; [пер. с англ.] ; под ред. В. А. Иноземцева. — М. : Ладомир, 2004. — 383 с.
7. **Кельзен Ганс**. Чисте правознавство: 3 дод.: Пробл. справедливості / Ганс Кельзен ; [пер. з нім. О. Мокровольського]. — К. : Юніверс, 2004. — 496 с.
8. Общая теория прав человека / [руков. авт. кол. и отв. ред. Е. А. Лукашева ; авт. В. А. Карташкин и др.] ; Ин-т государства и права РАН. — М. : НОРМА, 1996. — 509 с.
9. **Поппер К.** Відкрите суспільство і його вороги / К. Поппер. — К. : Основи, 1994. — Т. 1. — 444 с.; Том 2. — К. : Основи, 1994. — 494 с.
10. Популярна юридична енциклопедія / [В. К. Гіжевський, В. В. Головаченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін.] — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 528 с.
11. Правознавство : підручник / [Демський С. Є., Ковальський В. С., Колодій А. М. (кер. авт. кол.) та ін.] ; за ред. В. В. Копейчікова. — 5-те вид., перероб. та доп. — К. : Юрінком Інтер, 2002. — 736 с.
12. **Сартр Жан-Поль**. Буття і ніщо. Нарис феноменологічної онтології / Жан-Поль Сартр ; [пер. з фр. В. Лях, П. Таращук]. — К. : Основи, 2001. — 854 с.
13. **Скиба В.** Вступ до політології: Експурс в історію правничо-політичної думки / Скиба В., Горбатенко В., Туренко В. — К. : Основи, 1998. — 718 с.
14. Тлумачний словник з теорії держави і права / Авт.-упоряд. В. Г. Волинка. — К. : Магістр — ХХІ сторіччя, 2006. — 112 с.
15. Філософія і право: культурно-історичні аспекти взаємодії : монографія / [О. М. Литвинов, М. Ф. Максимов, О. М. Єременко та ін.] ; за ред. О. М. Литвинова; МВС України; Луган. держ. ун-т внутр. справ ім. Е. О. Дідоренка. — Луганськ : РВВ ЛДУВС ім. Е. О. Дідоренка, 2010. — 312 с.
16. Філософія права : підруч. для студ. юрид. вищ. навч. закл. / [О. Г. Данильян, О. П. Дзьобан, О. С. Максимов та ін.] ; за ред. д-ра філос. наук, проф. О. Г. Данильяна. — Харків : Право, 2009. — 208 с.
17. Юридична енциклопедія : в 6 т. — Т. 5.: П-С / Редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. — К.: Укр. енцикл., 2003. — 736 с.

Анотація

Проаналізовано концептуальні підходи щодо дослідження процесу правоутворення в умовах глобалізації. Визначено вплив, у відповідності до гуманістичного підходу, взаємозв'язку духовно-культурної традиції,

інституційних та процесуальних інструментів на реформування права. Висловлено застереження як щодо ігнорування глобалізаційних викликів, так і надмірного новаторства. Розкрито значення ролі історичної традиції правотворчості та правозастосування для раціоналізації процесу правоутворення в умовах радикальних трансформацій усіх сфер життя людини.

Annotation

This article presents an analysis of conceptual approaches in the research of lawmaking process in conditions of globalization. It defines, according to a humanistic approach, influence of the relationship of spiritual and cultural traditions, institutional and procedural tools on the reformation of law. The article contains also the warnings about ignorance of globalization challenges and excessive innovating. It also reveals the meaning of historical component of human existence for efficient process of lawmaking and its rationalization in conditions of radical transformation of all spheres of human life.